Một bài báo bị rút liệu có còn giá trị?

Phạm Hiệp

Đại học Phú Xuân, Huế, Việt Nam

Edlab Asia

Email: phamhungghiep@gmail.com

Rút bài (bài báo khoa học đã đăng sau đó bị rút lại) là một chủ đề được giới khoa học cũng như các nhà quản lý về khoa học quan tâm ngày càng nhiều trong những năm gần đây.

Từ góc nhìn truyền thống, việc “rút bài” thường được xã hội xem là một vụ scandal, một nỗi xấu hổ đối với nhà khoa học (có bài bị rút). Một số nhà khoa học có bài bị rút có khi còn bị mất chức, phải chuyển việc, thậm chí rơi vào cảnh “thân bại danh liệt” khi phải bỏ nghề, tù tội. Ví dụ tiêu biểu có thể kể đến trường hợp của “ngôi sao khoa học” Woo Suk Hwang, niềm hy vọng khôi nguyên giải Nobel Y học của Hàn Quốc đã phải kết thúc sự nghiệp trong tù hồ khi một loạt bài báo đăng trên Tạp chí Science của nhà khoa học này đã buộc phải bị rút xuống sau khi phát hiện ra lỗi ngụy tạo dữ liệu vào năm 2006. Mặc dù vậy, đôi khi cũng có những vụ scandal xung quanh việc rút bài mà kết quả chẳng đi đến đâu, ngoài những cuộc tranh luận, tranh cãi không có hồi kết giữa các bên liên quan.

Ý tưởng về việc đưa ra một hệ thống theo dõi việc rút bài trên các tạp chí khoa học, làm cho việc rút bài trở nên minh bạch hơn đã thúc đẩy Trung tâm Liêm chính Khoa học (Center for Scientific Integrity) thành lập website Retraction Watch (theo dõi việc rút bài) thống kê các bài báo khoa học đã bị rút. Từ khi thành lập năm 2010 cho đến nay, website này đã ghi nhận hơn 20,000 bài báo bị rút trong các tạp chí quốc tế.

Tiếp nối sáng kiến này, đã có nhiều nhà khoa học trên thế giới tiếp tục dành tâm huyết cho chủ đề “rút bài” với mong muốn giúp cộng đồng học thuật hiểu rõ hơn, học được nhiều bài học hơn từ các kinh nghiệm đau thương (của việc rút bài trước đó), từ đó góp phần thúc đẩy khoa học nói chung.

Một trong các nhà khoa học đó là một đại diện đến từ Việt Nam: TS. Vương Quân Hoàng đến từ Trung tâm Nghiên cứu Xã hội Liên ngành, Đại học Phenikaa, Hà Nội.

Từ năm 2019, khai thác dữ liệu từ Retraction Watch, TS. Vương Quân Hoàng và các cộng sự đã lần lượt công bố một loạt các nghiên cứu về chủ đề này, như: Characteristics of retracted articles based on retraction data from online sources through February 2019 (tạm dịch: Thuộc tính của các bài báo bị rút từ nguồn dữ liệu online cho đến tháng 02 năm 2019; xem tại: <https://doi.org/10.6087/kcse.187>) đăng trên Tạp chí Science Editing (Scopus) hay The limitations of retraction

notices and the heroic acts of authors who correct the scholarly record: An analysis of retractions of papers published from 1975 to 2019 (tạm dịch: Hạn chế của các ghi chú về bài bị rút và hành động anh hùng của các tác giả đính chính các bài nghiên cứu: một phân tích từ các bài bị rút giai đoạn 1975-2019); xem tại: <https://doi.org/10.1002/leap.1282>) đăng trên Tạp chí Learned Publishing (SSCI). Mới đây nhất, trong đầu tháng 6-2020 vừa qua, tác giả Vương Quân Hoàng lại có một bài bình luận được đăng trên Tạp chí Nature về chủ đề kể trên có tiêu đề: Reform retractions to make them more transparent (tạm dịch: cải cách việc rút bài giúp minh bạch hơn; xem tại: <https://doi.org/10.1038/d41586-020-01694-x>) đăng trên Tạp chí danh tiếng Nature. Phần tiếp theo, xin được điểm qua một số kết quả chính từ cụm công trình này:

Những sự kiện và dữ liệu chính

Bài báo bị rút đầu tiên được ghi nhận được xuất bản năm 1753 (bị rút 3 năm sau đó) với tiêu đề Treatise upon electricity, đăng trên tạp chí Philosophical Transactions. Sau bài báo này, phải hai thế kỷ sau, vào năm 1927, khoa học thế giới mới ghi nhận bài báo thứ hai bị rút (bài The trend-seasonal normal in time series, đăng trên tạp chí Journal of the American Statistical Association vào năm 1926). Mặc dù vậy, suốt thế kỷ XX, số lượng bài báo bị rút hầu như không đáng kể. Bắt đầu sang thế kỷ XXI, số lượng bài báo bị rút hàng năm bắt đầu tăng khá nhanh: năm 2004 là năm đầu tiên ghi nhận số bài báo bị rút ở mức 3 con số (122 bài), năm 2009 là năm đầu tiên ghi nhận số bài báo bị rút ở mức 4 con số (1096 bài). Năm 2010 là năm ghi nhận số bài báo bị rút đỉnh điểm (4867 bài).

Hình 1: 5 nước có số bài bị rút nhiều nhất giai đoạn 1996-2017

Khoảng 5 năm trở lại đây từ 2015-2019, trung bình một năm có khoảng 1300-1500 bài bị rút. Việc số bài bị rút tăng đột biến khoảng 20 năm trở lại đây có nhiều nguyên nhân. Thứ nhất, đó là do số lượng bài báo công bố trong khoảng 20 năm gần đây cũng tăng rất nhanh. Khi tổng số bài tăng, số bài bị rút cũng tăng theo là điều dễ hiểu. Thứ hai, năng lực đánh giá của các ban biên tập và các tổ chức khoa học cũng đã được cải thiện. Nhờ năng lực được nâng cao, thậm chí có nhiều bài đã được đăng từ nhiều năm trước đó nhưng đến gần đây mới bị phát hiện sai sót, và bị rút bài. Tiêu biểu có thể kể đến như bài Een geval van uroptoë [A case of uropters], đăng trên tạp chí Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde vào năm 1923 nhưng phải 80 năm sau (2003) mới bị rút xuống. Các trường hợp tương tự có thể kể đến bài Information, reproduction, and the origin of life, đăng năm

1955, và bị rút năm 2007 hay bài Hidrotische ectodermale dysplasia, đăng năm 1978 và bị rút năm 2016. Trong các nước có nhiều bài bị rút nhất, Trung Quốc “đứng đầu bảng” với 8612 bài (tính đến tháng 2/2019), kế tiếp là Mỹ (3179 bài), Ấn Độ (934 bài), Nhật (874 bài) và Đức (623 bài), Hình 1 mô tả số lượng bài bị rút qua từng năm của 5 năm nước kể trên.

Những hành động “anh hùng”

Thông thường, việc một bài bị rút thường là kết quả của một điều tra độc lập của bên thứ ba hoặc do cơ quan chủ quản của tác giả. Mặc dù vậy, trong nhiều trường hợp, người đề xuất việc rút bài đó lại chính là tác giả. Nói như GS. Bruce Alberts và các cộng sự từ ĐH Californina tại San Francisco và các cộng sự, đây có thể xem là một hành động “anh hùng”. Nói là anh hùng thực tế cũng rất xứng đáng bởi chúng ta đều hiểu những phiền hà về kế tiếp sau việc một bài báo bị rút: giải trình với nhà trường, trả lại ngân sách (nếu bài báo đó là một phần của dự án được tài trợ), sự xấu hổ với đồng nghiệp. Trong trường hợp này, động lực để một nhà khoa học tự nguyện rút bài thực tế đến từ một nguyên nhân duy nhất và thuần túy khoa học: sự tự hoàn thiện bản thân. Lý do của các bài bị rút này có khi hoàn toàn thuần túy ở góc độ kỹ thuật (nhầm lẫn một thuật toán, một đoạn code ...), chứ không phải vì lý do đạo đức (ngụy tạo dữ liệu, đạo văn ...). Và sau khi bài báo được đăng một thời gian, tác giả bài báo phát hiện ra lỗi kỹ thuật này, quyết định xin rút lại bài để tính toán lại. Tuy vậy, những bài báo bị rút vì lý do dửng cảm này đôi khi đang bị đặt lẫn bên cạnh các bài báo bị rút về lý do đạo đức. Và người đọc khi đó cũng sẽ không học được bài học gì từ các trường hợp bài báo bị rút trước đó.

The screenshot shows the top of a Nature article page. At the top, it says "nature > world view > article" and "a natureresearch journal". The Nature logo is on the left, and "Subscribe", "Search", and "Login" buttons are on the right. The article title is "Reform retractions to make them more transparent" under the "WORLD VIEW" section, dated "08 JUNE 2020". Below the title is a profile picture of Quan-Hoang Vuong and the text: "The scientific community should agree on the essential information to be provided when pulling a paper from the scientific literature." Below this is the author's name "Quan-Hoang Vuong" and social media icons for Twitter, Facebook, and Email. At the bottom, there is a text snippet: "This month, both The New England Journal of Medicine and The Lancet retracted controversial studies testing COVID-19 treatments. Neither noted" and a "PDF version" button.

Hình 2: Bài bình luận có Reform retractions to make them more transparent (tạm dịch: cải cách việc rút bài giúp minh bạch hơn) của tác giả Vương Quân Hoàng đăng trên Tạp chí Nature ngày 8-6-2020 vừa qua. Đây là lần đầu tiên một người Việt Nam và từ Việt Nam có bài được viết một mình được Nature chấp nhận đăng

Minh bạch thông tin để nâng cao giá trị của một bài báo bị rút

Từ các nghiên cứu của mình, tác giả Vương Quân Hoàng đã phát hiện ra rằng việc thiếu thông tin liên quan đến nguyên nhân, nguồn gốc, sự trao đổi giữa tác giả (có bài bị rút) và ban biên tập ... của các bài bị đang là một vấn đề lớn trong các chuẩn mực hiện hành. Từ đó, trong bài bình luận mới nhất đăng trên Tạp chí Nature, TS. Hoàng đã đưa ra 4 đề xuất về việc cần phải minh bạch 4 thông tin liên quan đến một bài báo bị rút, bao gồm:

- (1) Ai là người đề xuất việc rút bài (ban biên tập tạp chí, tác giả, cơ quan của tác giả ...)
- (2) Lý do bị rút (lỗi kỹ thuật, đạo văn, ngụy tạo dữ liệu ...)
- (3) Có hay không sự đồng thuận giữa ban biên tập và tác giả khi rút bài
- (4) Các đánh giá, nhận định liên quan về bài viết sau khi rút bài.

Với bốn thông tin này, việc một bài báo, kể cả khi đã bị rút thì vẫn còn có giá trị, và sứ mệnh riêng của nó. Nói như lời kết của TS. Hoàng trong bài viết trên Tạp chí Nature: “Việc rút bài không thực chất không phải là xấu: đó là cách giúp sửa những lỗi lầm của con người và củng cố nền sức mạnh của khoa học”

Tài liệu tham khảo

- Alberts, B., Cicerone, R. J., Fienberg, S. E., Kamb, A., McNutt, M., Nerem, R. M., ... & Zuber, M. T. (2015). Self-correction in science at work. *Science*, 348(6242), 1420-1422.
- Vuong, Q. H., La, V. P., Hồ, M. T., Vuong, T. T., & Ho, M. T. (2020). Characteristics of retracted articles based on retraction data from online sources through February 2019. *Science Editing*, 7(1), 34-44.
- Vuong, Q.-H. (2020). The limitations of retraction notices and the heroic acts of authors who correct the scholarly record: An analysis of retractions of papers published from 1975 to 2019. *Learned Publishing*, 33(2), 119-130
- Vuong, Q.-H. (2020). Reform retractions to make them more transparent. *Nature*, 582, 149